

Bogdan DRAGOȘ

# Tranziția postcomunistă ca discurs



Bogdan DRAGOȘ

Tranziția postcomunistă  
ca discurs

**Lumen**

Iași, 2008

Bogdan DRAGOȘ  
Tranziția postcomunistă ca discurs

**Editura Lumen este acreditată CNCIS sub nr 003**  
**[www.edituralumen.ro](http://www.edituralumen.ro)**

Redactor: Morariu Irina Maria

*Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale:*

**FABIAN, Dragoș Bogdan**

Tranziția postcomunistă ca discurs/Bogdan

DRAGOȘ - Editura Lumen

Bibliografie

Pag. 140

ISBN- 978-973-166-065-3

Bogdan DRAGOȘ

# Tranziția postcomunistă ca discurs

**Lumen**

Iași, 2008

# Pagin 1 sat goal inten ionat

Cuprins:

<b><i>PREFAȚĂ</i></b> .....	7
<b><i>INTRODUCERE</i></b> .....	11
Metodologie .....	14
Structura lucrării .....	21
<b><i>CAPITOLUL I. POLITIC</i></b> .....	23
Anticeaușism.....	23
Anticomunism .....	36
Modernizare și reformă.....	54
Concluzii .....	66
<b><i>CAPITOLUL II. ECONOMIC</i></b> .....	75
Gradualismul.....	75
Terapia de șoc.....	87
Concluzii .....	102
<b><i>CAPITOLUL III.SOCIETATE ȘI CULTURĂ</i></b> .....	107
Retorica mentalităților populare .....	107
Sociologia tranziției.....	116
Concluzii .....	127
<b><i>CONCLUZIILE LUCRĂRII</i></b> .....	129
<b><i>BIBLIOGRAFIE</i></b> .....	135

# Pagin 1 sat goal inten ionat

# PREFAȚĂ

Demersul lucrării semnat de Dragoș Bogdan se înscrie printre puținele încercări din spațiul cultural român care au ca sprijin metodologic proiectul arheologiei foucaldiene. Iată de ce ne propunem, pe firul ideilor ce urmează, o sumară reevaluare a teoriei foucaldiene. În urma acestui survol schematic, sperăm ca spațiul discursiv al autorului amintit puțin mai sus să capete un spor de limpezime și interes deopotrivă.

După cum notează și autorul studiului de față, miezul metodologic al întregului proiect este reprezentat de arheologia lui Michel Foucault. Dar cum putem defini acest vast spațiu al travaliului foucaldian, care sunt reperatele la care ne putem referi atunci când facem apel la ceea ce vom numi *arheologie*?

Dacă e să oferim o primă definiție arheologiei, atunci putem spune că aceasta se conturează ca o *filosofie a evenimentului*. Conceptul de „eveniment“ este central în gândirea foucaldiană, căci pornind de aici, Foucault va construi o critică la adresa tuturor analizelor ce l-ar fi subordonat unei semnificații generale (totalitatea culturală) sau originare (subiectul transcendent sau conștiința istorică)<sup>1</sup>. Dar ce se înțelege aici prin eveniment? Sau, pentru a delimita mai clar orizontul analizelor ulterioare, prin *enunț ca eveniment*?

Asumarea unei analize prin lentila conceptului de *eveniment* presupune o tratare a discursului ca *mediu autonom*, cercetarea întreprinsă efectuându-se la *suprafața* acestuia. În același timp, enunțul (atomul maselor discursive) va fi analizat ca entitate singulară și irepetabilă ce își epuizează „fuința“ într-un cadru empiric (fapt ce îi va conferi calitatea de *eveniment*). Într-adevăr, Foucault nu va mai trata discursul ca manifestare a unei gândiri subiective, iar demersul său nu va fi centrat pe unitatea *ego*-ului.

---

<sup>1</sup> Corneliu Bîlbă, *Discursul și universul slab*, în Michel Foucault, *Ce este un autor?*, traducere de Bogdan Ghiu și Ciprian Mihali, Editura Idea Design & Print, Cluj-Napoca, 2004, p. 177



Astfel, putem spune că programul arheologiei este anti-hermeneutic (cel puțin în înțelesul pe care l-am conturat mai sus), dar și anti-fenomenologic deopotrivă. Ceea ce îl interesează pe Foucault sunt regularitățile ce pot fi descrise în interiorul discursului, fără a mai fi raportate la un spațiu ce îl transcende (intențiile autorului, de exemplu).

Un alt moment important pentru programul criticii foucauldienne îl reprezintă denunțarea falselor unități de care s-au servit din abundență istoricii de modă veche. După cum notează și Habermas, referindu-se la demersul arheologiei întemeiat de Foucault : „Istoricul critic va dizolva mai întâi *falsele unități* și își va îndrepta atenția către rupturi, praguri și schimbări de direcție. El nu mai produce corelații teleologice; nu se mai interesează de marile cauzalități”<sup>2</sup>.

Ceea ce se cuvine reținut, prin urmare, este faptul că Foucault nu mai operează cu clasicele unități de care au ascultat istoricii și hermeneuții. Și asta dintr-un motiv simplu: pentru că aceste unități nu rezistă privirii meticuloase a arheologului. Foucault *observă* că ceea ce ne-am obișnuit să numim unitate a subiectului, ba chiar și imediata și constrângătoarea unitate a operei, cărții, nu rezistă unui examen serios. Recunoaștem că la baza unităților construite cu grijă așteaptă să răsară, de fapt, o pluralitate de evenimente, raporturi, concepte. În acest sens, arheologia se înrudește cu genealogia nietzscheană. La fel ca și aceasta din urmă, ea nu urmărește să descopere originea pură a discursului, refuză continuitățile în istorie și că acestea ar fi păstrate în conștiința unui subiect originar<sup>3</sup>.

Rezumând, putem caracteriza în modul următor travaliul arheologiei: filosofie a evenimentului ce își propune ca sarcină de

---

<sup>2</sup> Jürgen Habermas, *Discursul filosofic al modernității*, traducere de G. V. Lepădatu, Ionel Zamfir și Marius Stan, Editura All Educațional, București, 2000, p. 242

<sup>3</sup> Larry Shiner, „Reading Foucault: Anti-Method and the genealogy of Power-Knowledge“, în *History and Theory*, Vol. 21, No. 3. (Oct., 1982), pp. 382-398, referința la p. 387

lucru o analiză de suprafață a discursului, luat în facticitatea sa empirică.

Prin raport cu ansamblul teoriei foucaldiene, observăm că Dragoș Bogdan reține momentele sale nodale, cercetarea vizînd discursul în sine (de aici și refuzul unei analize de „profundzime” a limbajului), mediu în care vor fi evidențiate, mai degrabă decît continuități și finalități de la sine înțelese, rupturi și discontinuități epistemice (în sensul în care Foucault utilizează noțiunea de *epistemă*).

Dar demersul autorului avut în vedere aici nu se rezumă la o simplă reevaluare a spațiului arheologiei lui Foucault. Lucrarea de față obține un spor de originalitate prin faptul că elaborează o aplicare a conceptelor arheologiei pe spațiul discursiv al României din perioada sa de tranziție. Astfel, discursul tranziției românești nu va mai fi înțeles drept un proces care tinde către un *telos* prestabilit și bine definit. Dimpotrivă, Dragoș Bogdan va scoate în evidență un discurs al tranziției în emergența nudității sale de *eveniment*: vom asista, așadar, la o Românie discursivă fracturată de un continuu joc de diferențe.

În încheiere, nu ne vom manifesta decît speranța ca acest travaliu aplicativ să reprezinte un viitor punct de deschidere către alte demersuri foucaldiene.

**Oleg Bernaz**

# Pagin 1 sat goal inten ionat

## INTRODUCERE

După răsturnarea regimului comunist, vechile adevăruri, vechea ideologie au suferit și ele mutații semnificative. În golul lăsat de retorica oficială, așa zisă de ”lemn”, a apărut un nou discurs. Acest discurs a fost (și este) o narațiune asupra tranziției sau discursul despre ceea ce va urma să se întâmple de acum încolo. Perioada imediat următoare evenimentelor din decembrie 1989 a fost o perioadă a ”marilor planuri”, s-au stabilit noi direcții, țeluri și obiective. Tranziția, noul discurs ”ordonator” și ”normalizator” a fost prezentat ca un de la sine înțeles, ca un dat natural nou, sau ca o revenire la normal, la cursul normal al istoriei. În prezent, la 17 ani de la ”Revoluția din decembrie 1989” se percepe acest discurs ca având o aparentă unitate și coerență. Această caracteristică i-a fost atribuită în principal de o anumită retorică oficială, politică, jurnalistico-mediatică, etc. Ceea ce este interesant este a surprinde cum s-a diseminat un nou discurs în locul retoricii comuniste, o nouă sursă de legitimare. Foarte importantă, în acest sens, a fost adoptarea unor elemente ale discursului global al ”neo-liberalismului” al anilor ’90, adică al victoriei Vestului democratic și capitalist asupra Estului comunist. În România acest discurs ținea de anumite expresii cheie: ”opțiunea pentru economia de piață”, ”revenirea în familia europeană”, ”drumul către democrație”, ”refacerea după dezastrul dictaturii lui Ceaușescu”, ”privatizare”, ”liberalizare”, ”reformă”, etc. Percepția unui anumit consens în toate aceste probleme, și în altele, a reprezentat și reprezintă în bună măsură discursul tranziției românești. Acest consens este argumentat prin faptul că posibilele conflicte și dezacorduri au fost surmontate de dragul ”interesului național”, sau ca o consecință a dezbaterilor

democratice și a ”maturizării” societății românești. În fapt acest discurs nu a fost niciodată unitar, omogen. Mai degrabă el a fost eterogen, discontinuu, alternant. Discursul public din această perioadă a fost o rețea complexă formată din mai multe discursuri diferite, mai mult sau mai puțin ireductibile unul la celălalt, oricum relațiile dintre ele erau de natură să releve starea tensionată și conflictuală a societății.

Ceea ce vom evidenția în această lucrare va reprezenta în mare parte discursul unor jurnaliști, intelectuali, oameni politici. De asemenea vom analiza discursul general al unor grupuri profesionale, sociale, ca și discursul unor instituții, organizații, ”surse de cunoaștere”, etc. Totuși, nu ne va interesa sursa acestor discursuri, subiectul vorbitor; e mai puțin important cine sau de ce spune ceva ci pur și simplu ce se spune și felul în care se relaționează cu ceea ce exclude, sau nu se spune. Ne interesează efectul de ”suprafață” al acestor discursuri care au fost difuzate și apoi reproduse pe scena publică din România, ficare având anumite efecte, mai mult sau mai puțin semnificative (acest lucru fiind mai puțin important) asupra ”istoriei” ultimilor 17 ani.

Scopul acestei lucrări este, deci, de a demonta discursul tranziției în pricipalele componente, o încercare de radiografiere a ceea ce s-a spus, s-a scris și s-a zis despre tranziție. Cum a fost văzută, imaginată această perioadă de transformare de către strategiile (direcțiile diferite) discursului și deci de către putere, și cum la rândul lor aceste strategii au dictat disponerea puterii în societate. Vedem ”lupta” politică, socială ca una care se duce pentru ordonarea, și sistematizarea discursului, la fel cum orice act de discurs pune în cauză puterea însăși. Efectul și ”mișcarea” discursului tranziției a fost unul de a controla și de a ordona viitorul, ceea ce avea să urmeze colapsului vechiului regim.

După ”moartea” vechilor adevăruri, sensuri, s-au creat noi sensuri, noi valori au fost aduse la lumină, și au fost acceptate noi direcții. Haosul (post)revoluționar trebuia readus în ordine, în cadrul unei anumite stabilități, normalități. În prezent, tindem să vedem că acest lucru s-a făcut prin naturalizarea unui sens al

tranziției către ”paradisul” democrației occidentale și a capitalismului liberal. În cadrul acestei lucrări voi încerca să schițez anumite direcții principale ale discursului tranziției. Prin aceste componente înțeleg clivajele, zonele de ”graniță” între discursuri, acele teme care au reprezentat mizele majore ale acestei perioade. Lucrarea nu va încerca să reconstruiască o rațiune istorică a tranziției, un sens dat, stabil al trecerii de la un sistem la altul. În locul unui sens clar, vom căuta o deschidere a discursului către o pluralitate a sensului, în locul consensului vom căuta diferența și discontinuuul.

Desigur, mulțimea discursurilor acestei perioade, numite a tranziției, este covârșitoare, prin urmare, am ales un decupaj al surselor de lucru. Sursele studiate sunt în principal jurnalistice, îndeosebi ziarele România liberă și Adevărul. Am ales aceste ziare deoarece le-am considerat ca fiind ziarele cu cele mai mari tiraje și cu o poziționare cât mai în centrul presei române. Au fost studiate și surse bibliografice, colecții de articole sau memorii ale unor așa ziși ”formatori de opinii” ai acestei perioade, dar fără a ne interesa autorii, ci mai degrabă ceea ce se spune. Am ales să analizăm primii 8 ani ai acestei perioade (1989-1997), dar cu accent pe primii 5-6 ani, pe care i-am considerat mai importanți.

## *Metodologie*

În alegerea metodologiei de lucru, am încercat să urmăresc exemplul analizei de discurs evidențiată în *Arheologia cunoașterii* de către Michel Foucault. Astfel, pentru început suntem poziționați în fața unui material de lucru foarte vast, tot ceea ce s-a păstrat în arhivă despre subiectul tranziției, adică tot ce s-a scris, spus, vorbit despre tranziție. Am încercat deci să vedem materialul arhivistic ca ceva ”ce se cere tratat în neutralitatea lui primă” ca ”o populație de evenimente risipită în spațiul discursului privit în general”<sup>4</sup>. Ceea ce trebuie să facă analiza este o ”descriere a evenimentelor discursive” cât mai detașat posibil. Acest lucru necesită stabilirea unui ”corpus de enunțuri sau o colecție de fapte de discurs” căruia îi atribuim valoare de eșantion și pe baza cărora vom încerca să definim reguli de apariție a diferitelor discursuri, enunțuri, adică ”cum se face că a apărut cutare enunț și nu altul în locul lui?”.

Acest punct de vedere se opune unei înțelegeri ”esențialiste” a discursului. Adică, acel tip de analiză care încearcă să vadă în spatele oricărui enunț o intenție ascunsă, un adevăr care nu apare la început ci necesită o investigație în ”profundime”. O astfel de analiză ar avea ca scop reconstruirea ”unui alt discurs, de a regăsi vorbirea mută, șoptită, de nestăvilit, ce animă din interior vocea care se face auzită”. Ceea ce se încearcă întotdeauna este stabilirea unei cauzalități fundamentale, o continuitate liniară de la un punct de origine (primordial). Analiza lui Foucault este, spre deosebire, una care dorește simpla descriere, a vedea enunțul ca ”pură” apariție și efect de suprafață, fără a căuta neapărat ceva ce s-ar ascunde în spatele lui. Ceea ce trebuie să căutăm sunt enunțurile, condițiile apariției lor, cu limitele și apropierea față de alte enunțuri, adică să-l vedem în

---

<sup>4</sup> Michel Foucault, *Arheologia cunoașterii*, Ed.Univers, București, 1999, p. 34.

”singularitatea” lui. Pentru Foucault o analiză de discurs trebuie ”să arate de ce enunțul nu putea să fie altul decât cel care este, prin ce anume le exclude el pe toate celelalte” și în același timp să indice locul ”pe care nici un altul nu ar putea să-l ocupe” decât el.

Un element important al concepției lui Foucault este cel de strategie, prin care înțelegem ”anumite organizări de concepte, anumite regrupări de obiecte, anumite tipuri de enunțare”<sup>5</sup>. Strategiile pot fi evidențiate prin sesizarea unor clivaje, adică acele puncte în care două enunțuri se despart unul de celălalt, chiar dacă apar în aceeași ”formațiune discursivă”. Ele pot fi văzute și ca și puncte de echivalență dacă au aceleași condiții de apariție adică ”sunt formate în același fel și pe baza acelorași reguli”<sup>6</sup>.

Prin termenul de ”formațiune discursivă”, putem înțelege spațiul oarecum mai general pe care îl ocupă diferitele strategii. Ar trebui să arătăm, pentru a defini o formațiune, cum toate strategiile derivă din același ”joc de relații”<sup>7</sup>. De exemplu, am putea să vorbim de două strategii diferite, *anticeaușism* și *anticomunism*, pentru care putem să definim anumite reguli de apariție a enunțurilor. În primul rând, o serie întregă de criterii morale și ideologice sunt puse în joc ori de câte ori aceste strategii sunt manifeste (lupta între buni și răi, conflictul între sistemele ideologice), iar în al doilea rând relaționarea lor este în principal cu trecutul, miza fiind scara valorică după care se poate judeca trecutul comunist. Problematic este modul în care se va împăca poporul român cu propriul trecut, pentru a putea apoi să privească spre viitor. Astfel, în jurul acestor strategii am putea circumscrie o formațiune discursivă *moralist-ideologică*, pe care vom încerca să o definim mai detaliat în cadrul lucrării.

Prin descrierea pe care am făcut-o strategiilor și formațiunilor, se poate induce o oarecare relaționare ierarhică, de origine a strategiilor într-un discurs mai ”autentic”. Astfel,

---

<sup>5</sup> Ibidem, p.79.

<sup>6</sup> Ibidem p.80

<sup>7</sup> Ibidem, p.83.



”strategiile nu trebuie văzute ca având o rădăcină comună, dincoace de discurs, în profunzimea mută a unei opțiuni în același timp preliminară și fundamentale”<sup>8</sup>. Ceea ce se încearcă a se evita este modelul clasic al unei origini ”originale” și ”originare” din care ar răbufni diferite strategii de discurs. Spre deosebire de această concepție ”clasică”, Foucault vede strategiile ca niște modalități de a delimita, regrupa, sau separa elemente de discurs, de a oferi reguli de utilizare a producerii discursului, ele sunt ”modalități ordonate (și descriptibile ca atare) de a folosi posibilități de discurs”<sup>9</sup>. Așadar, printr-o strategie, mai multe obiecte de discurs, concepte apar împreună, se aranjează pentru a da un sens evenimentelor istorice.

Trebuie să ne ferim a vedea în diferitele strategii niște anexe ale unei rațiuni exterioare și superioare lor. Adică ”un soi de discurs ideal, în același timp ultim și atemporal”<sup>10</sup>, care ar reprezenta adevărul în raport cu alt discurs eterogen, discontinuu, și contradictoriu pe care ”istoria de-a lungul timpului, îl aruncă în trecut”. Astfel, ceea ce se încearcă a fi pus în evidență prin această viziune, este ceea ce istoria consideră ca fiind anomalii neglijabile, accidente pe care le înscrie unui mers general care pare evident.

Un alt punct asupra căruia se cuvine să ne axăm este ceea ce înțelege Foucault prin enunț, sau mai bine zis ceea ce nu înțelege, deoarece enunțul este definit în principal prin ceea ce nu este. Pentru Foucault, enunțul se deosebește atât de frază cât și de propoziție, văzute ca fiind unități ale discursului istoric clasic. Spre deosebire de ele, enunțul este în primul rând ceea ce se scrie și se spune, și deci ”orice realitate e aici manifestă”<sup>11</sup>. Ca și în cazul discursului în general, nu este important cine spune, ci ce se spune. În acest sens, ”frazele trimit la un subiect așa zis al

---

<sup>8</sup> Ibidem, p.84.

<sup>9</sup> Ibidem, p.85.

<sup>10</sup> Idem.

<sup>11</sup> Gilles Deleuze, *Foucault*, Ed. Idea Design & Print, Cluj Napoca, 2002, p.12

Continuarea acestui volum o puteți lectura achiziționând volumul de pe  
[www.editorialumen.ro](http://www.editorialumen.ro)  
[www.lumenpublishing.com](http://www.lumenpublishing.com)  
sau din librăriile noastre partenere.

ISBN 973-166-065-8



Conținutul acestui volum nu  
reprezintă în mod necesar  
punctul de vedere al Editurii  
Lumen sau al finanțatorilor

Publicat cu finanțarea:

media  
**LUMEN**  
www.EdituraLumen.com